

שידע את שיחו ושיגו של אותו ה'סוחר' ידע בבירור, כמה מרוחק הוא בנפשו מאמרות של הלצה ובדיחותא סתם. מרגלא היה בפומיה לומר בלשון יידיש: 'נישטאָ אַ קרומערע זאָך מער פון אַ גלייכווערטל...' או: 'פון אַ גלייכווערטל קומט מען גלייך אין גהינום...' — (אין לך דבר מחוספס יותר מאמרה חלקלקה... באמרה חלקלקה מתחלקים חלקלקי הלשון ונופלים ליהנם...) — אלא מפני שדכאון ירד על פני כל האנשים הרואים במחזה, קדרו פניהם ונתעצבו אל לבם, ואדם זה הטובע, לרחמי שמים היה צריך ולתפילה שתעורר עליו רחמים, ואין עומדים בתפילה לא מתוך דכאון ולא מתוך עצבות ולא מתוך קדרות אלא מתוך שמחה והארת פנים ובטחון בלב.

כי על כן תמים היה, ובמקום שיש תמימות וישרת הלב, שם השמחה קובעת לה מעון, לדור בתוכו תמיד, ואם לא — אפילו במילתא דבדיחותא תגורש העצבות, ובלבד שתגורש' (מתוך חסידים ואנשי מעשה לרא"א כיטוב, 'במעלות התמימות התמה'.

כענין הזה מובא בשם הבעש"ט — ע' בספר בן פורת יוסף (לר"י מפולנאה) דף מט ע"ב; צפנת פענח (להרב הנזכר) דף לא ע"ד).

'... הוא — רבי נפתלי צבי פינקל, 'הסבא מסלבודקה' החשיב את הנגון בחג עד כדי כך, שהיו מקרים שבמקום הקדיש לאחר התפלה — כשלא נמצא חיוב — ציווה להשמיע נגון... אולם גם בימות החול במשך כל השנה היה שרוי בשיבה מצב רוח של חדוה ושמחה מלאה. תופעה זו היתה טבעית לרגלי ריתחא דאורייתא וחכמת התורה — משיבת הנפש ומשמחת הלב, שמילאו תמיד את הללה של הישיבה. רנ"צ ראה בכך גם את דרך התורה המקורית, בהתאם לשיטתו. ברם יחד עם זה העריך את הדבר מבחינה חינוכית וראה בבדיחות ועליונות, תנאי להתעוררות הכשרונות ולהרחבת הדעת ועזר לבהירות השכלית בהבנת הלימודים ובעבודת המחשבה. ומתוך השקפה זו היה מעורר תמיד להשראה טובה. וכשהיה מבחין בתלמיד שהוא עצוב או מדוכא, היה משתדל לשנות את מצב רוחו'. (מתוך 'המאורות הגדולים' עמוד רנא)

דף לא

'אמר לו: בני, שאלה גדולה שאלת...' — המהרש"א העיר הלא אמרו לעיל אל תען כסיל כאולתו במילי דעלמא? ע"ש. וכתב השפת-אמת שזהו שאמר לו 'שאלה גדולה שאלת' — כלומר, אין אלו 'מילי דעלמא' כאשר סברת אתה השואל, אלא בכלל מילי דשמיא הם, כי צריכים להתבונן ביצוריו של יוצר בראשית מפני מה שונים הם אלו מאלו.

(בלאו הכי נראה לכאורה שאין כאן קושיא, שהרי לא אמרו לא לענות לכסיל כלל, אלא לא לענותו כאולתו כלומר בצורת התרסה ולגלוג כשאלתו, שלא לירד לרמתו, אבל אפשר לענות לו כהוגן.

ולפי זה יתפרש 'ענה כסיל כאולתו בדברי תורה' — שאפשר לענות לו לפי צורת שאלתו, הגם שאינה תשובה הגונה על פי האמת, וכן מצינו כמה פעמים בגמרא שדחו התכמים בקנה את המינים ששאלו בלגלוג. וכן במעשה דאותו תלמיד, בעצם לא היה לו לרבן גמליאל להראות דוגמתם בעולם הזה, אלא שענה לו בהתאם לדעתו של השואל).

'תרוטות' — ע' במובא בבכורות מד.

'דחפו באמת הבנין שבידו' — יש מפרשים שהיה שמאי בנאי. (עפ"י תשב"ץ ח"א קמה, דף נג ע"ג. וע"ש רשימת ציוני התנאים והאמוראים שהיו עוסקים במלאכה; חובת הלבבות שער הפרישות ה).
— רמז לו, כשם שאי אפשר לבנין לעמוד על יסוד אחד בלבד, כך התורה רחבה ואי אפשר להעמידה על יסוד אחד. (מהרש"א)

'בא לפני הלל, גייריה, אמר לו דעלך סני... גיירני על מנת שתשימני כהן גדול... גייריה,
אמר לו כלום מעמידין מלך...' — אף על פי שאין מגיירים משום שלחן מלכים ולא משום אישות וכדו' — היה הלל בטוח שסופו לעשות לשם שמים להיות גר גמור, כמו שאכן היה. (תוס' יבמות כד: קט:).

ומהרש"א (כאן) כתב שלא גיירו קודם שלימדו, ומה שאמרו 'גייריה' היינו שקבל עליו לגיירו, ולא גיירו בפועל עד שלימדו שגר פסול לכהונה גדולה. ואף על פי שלא גיירו עדיין, מותר היה ללמדו תורה לצורך זה, הגם שאסור ללמד לגוי תורה.

(הגר"מ הורביץ הקשה על דברי התוס', הלא ודאי אין שייך גירות על תנאי, דמלתא דליתא בשליחות ליתא בתנאי, ואם כן כיצד גיירו בתחילה. ולא הבנתי הלא אדרבה, כיון שאין שייך תנאי בגירות, ודאי גירותו חלה בכל אופן, גם אם לא נתקיים התנאי.

אלא שיש לדון מצד אחר; אותו גר שאמר שאינו מאמין בתורה שבעל פה, לכאורה הוא כאדם הבא להתגייר ואינו רוצה לקבל עליו את כל המצוות, ואפילו כל התורה חוץ מדקדוק אחד מדקדוקי סופרים — אין מקבלים אותו (בכורות ל). יש שרוצים להוכיח מכאן שבדיעבד אם קיבלוהו — גירותו גירות. [והלל שנהג כן לכתחילה — כי ידע שסופו לקיים המצוות כולן, כדברי התוס']. (כן כתב בשו"ת משיב דבר ח"ה מו. וע' שו"ת אחיעזר ח"ג כו, ה).

ויש אומרים שכאן שונה, כי לא היה כופר בתורה, כמו שכתב רש"י, אלא שלא היה מאמין לחכמי הדור, שמאי והלל, שדבריהם הם התורה שבעל פה שנאמרה מפי הגבורה, אבל היתה לו קבלה עקרונית של כל דברי התורה. (כן כתב בשו"ת אגרות משה אה"ע ח"ב ד). וע"ע בענין זה במובא בבכורות ל).

ובתשובת הגר"ע"ק איגר (מא) פקפק בהיתר זה שכתב המהרש"א להיתר ללמד תורה לנכרי קודם הגירות. ומשום קושית המהרש"א — הלא התוס' ביבמות כתבו לתרץ באופן אחר, ולשיטתם לא לימדו הלל תורה עד שנתגייר.

ובספר 'מאור ישראל' (להגר"ע יוסף שליט"א) כאן הביא סיוע לדעת המהרש"א מדברי המאירי (בסנהדרין, עמ' רכט), שאם הגוי חוקר בדברי תורה לבוא עד תכלית התורה עד שאם ימצאנה שלימה יחזור ויתגייר — מותר ללמדו. והביא סימוכים נוספים לדבר, וכתב שכן המנהג פשוט אצלנו כיום, ללמדו תורה לקראת הגיור. ואם ספק אם יתגייר — לא שמענו התר ללמדו, אך הוא בעצמו יכול להכין את עצמו. ואם קרוב לודאי שיתגייר — מותר (עפ"י שבט הלוי ח"ז קסב).
(עוד על לימוד תורה לנכרי — ע' במובא בסנהדרין נט; מגדים חדשים כאן).

'אמונת זה סדר זרעים... ודעת זה סדר שהרות' — ע' חדושי אגדות מהרש"א; מי השלוח — ח"ב ישעיה לג; ספר המאמרים לבעל ה'חזון יחזקאל' (ונדפס גם בספר הזכרון על שמו); 'עין איה' ו'תחומין' כרך ז, עמ' 274 — מהגר"א"י קוק זצ"ל.

'בשעה שמכניסין אדם לדין...' — בבאור ששת השאלות הללו — ע' דברים עמוקים בספר מי השלוח (לרה"ק רמ"י מאיזבצא) — ח"ב תשא; עלי שור ח"ב עמ' תצא.

ע"ע ביוסף דעת בסנהדרין ז.

'צפית לישועה' — שתבוא בימיך. ואין הכוונה צפית שתבוא ישועה לישראל — שהרי מי שאינו מאמין בה אפיקורס הוא, שהאפיקורסים אינם מאמינים שתבוא ישועה לישראל לעולם. ('חדושי הר"ן')

'תנא דבי רבי ישמעאל, מערב אדם קב חומטון בכור של תבואה ואינו חושש' — כנראה כיוונו לומר שהגם שיצטרך למעט בתלמוד תורה על ידי העיסוק ביראת שמים, לית לן בה. (שפת אמת)

(ע"ב) 'שכן בלשון יוני קורין לאחת הן' — כיוצא בזה מצינו בכמה מקומות בדברי רז"ל, שהמקראות נדרשים ומתפרשים על פי לשונות העמים — ע' להלן סג: 'שכן בלשון יונית קורין לכלב למס' ובגליון הש"ס לרעק"א ציין שם לסוכה לה. (שכן בלשון יוני קורין למים אידור), ולסנהדרין ד: ('טט בכתפי...') ועוד כיו"ב. (ולהלן פה. דרשו חוי מלשון חויא; וע' פסחים סא. 'רבי אומר לשון סורסי הוא...'; רש"י ריש תצא עה"פ 'לא תתעמר בה' — שכן בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש 'עימראה'). וכבר פרש השל"ה (מסכת פסחים, שמא) שהכוונה בכל זה שהמלה שבלשון הקדש נשתכח פירושה, והיא נתגלגלה ובאה לשאר לשונות העמים. (וכן כתב בספר 'נחל קדומים' (להרחיב"א. ואתחנן יד). וכיו"ב מובא מגורי האר"י, שמתוך שנברא העולם מתחילה בלשון הקדש, נשאר מלים בודדות ממנה בלשונות העמים (ע' בספר חדש האביב להלן קטו: וראה בספר מגדים חדשים כאן שבאר בזה כמה דברים. ואולם בחדושי הר"ן בסנהדרין (פו) כתב על דרשת 'טט בכתפי... שהוא רמז בעלמא).

— כל האותיות יש להן בן זוג, א-ט ב-ח וכו', מלבד האותיות ה' ו' — מכאן רמז ל'הן' — אחת. (עפ"י הערוך, מובא במהרש"א).

טעמים וענינים

'גירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת... דעלת סני לחברך לא תעביד — זו היא כל התורה כולה, ואיך פירושה הוא' — '... השי"ת יצליחכם שתזכו לקנות קנין בנפשותיכם להתקרב אל הקדושה, ומהשרש דלמטה יעשה פרי למעלה, בפתיחת הלב בתורתו ולהשים בלבנו אהבתו ויראתו ית'. והעיקר הראשי בזה הוא הדיבוק-חברים יחד באהבה וריעות, ללמוד יחד ולחזק אחד את חבירו בכל מיני חיוק, כמאמר רבי עקיבא על ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה. רומז כי בדרך כלל כל התורה נכללה בזה, והיא האבן שתיה שמשם הושתת העולם, היא כח התורה, דהביט בתורה וברא עלמא, שורש ויסוד הבריאה, דעולם חסד יבנה, כדאיתא בגמרא 'חסד אמר: יברא'. ובגמרא שם למדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת, נוכל לרמז על דרך זה.

והנה שורש שם החסידות הוא על הנחה זו דשם חסד, ובמשנה: איזהו חסיד — המתחסד עם קונו, נוכל לרמז, כי אחרי כל עבודת האדם ידע בנפשו כי הכל הוא הכח ממעל שנשפע עליו, לא בכחותיו... והכל הוא אך בחסד ממעל, וזהו 'המתחסד עם קונו' — שידע שהכל הוא בכח החסדים דממעל לא בקנין עצמי, וממילא יתעורר ויתחזק בכל פעם לזכות להעבודה תמה בכח יגיעתו להגיע לבחינת יגעתו ומצאתי, למצא שורש הנקודה הנמצאת בכל נפש ישראל, לעוררה ולהתקשר בה באהבה עזה לבל תמוט עולם ועד;

על פי המשנה ד'על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים', והמה בסוד הרגלים, שרגל הוא העמוד שהאדם עומד עליו ועליהם העולם עומד, וזהו על רגל אחת — באיזה מהרגלים כל התורה כולה נכללת בה. והיתה התשובה, דעלך סני לחברך לא תעביר — היא מצות ואהבת לרעך כמוך, והוא דברי רבי עקיבא שזהו כלל גדול בתורה, כי בכח החסד נכללה כל התורה כולה. והנה בזה גמילות חסדים עולה במספר תורה, וכמאמר ר' שמלאי 'תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים'. והנה ההתחלה והסוף מורה על כל התורה כולה, והוא בכח החסד.

(מתוך אגרת אדמו"ר רבי שמעון שלום זצ"ל מאמשינוב. נדפסה בראש ספר 'אמרות טהורות')

— 'פירש"י דלחברך קאי אהקב"ה, דכתיב 'רעך ורע אביך'. ומכל מקום אין יוצא מפשטיה, ריעך ממש גם כן, והכל אחד, כי מי שאוהב הש"י בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו להתאחד שורש נפשו במקורה, היא מתאחדת ממילא גם כן עם כל הנפשות דישראל שהוא שורש הכנסת-ישראל, שהם קומה אחת שלימה ברזא דהאדם היה כאחד, כיחידו של עולם, יחיד בתחתונים, דקודם החטא היה בו רק שורש הקדושה דנפשות הקדושות דכנסת ישראל...'.
(מתוך קדושת השבת ו, עמ' 34)

— כל מצוה היא עשיית צדקה לעולם, [שעל כן מצות צדקה נקראת בירושלמי ובמדרש 'מצוה' סתם], כי בכל מצוה יש קיום ותיקון לנבראים מסוימים, [דרך משל על ידי השחיטה יש תיקון לבעל חיים, ועל ידי המצוות שבתבואה — תיקון הצומח וכדומה]. וכידוע כי המספר תרי"ג מקביל לרמ"ח אברים ושט"ה גידים שבאדם, לתקן בהם קומת גופו ונפשו, והאדם הוא עולם קטן, ומסתמא כן הוא גם כן בעולם הגדול, שהוא דוגמתו ממש, ועל ידי תרי"ג מצוות נתקנים כל חלקי העולם. ולכן גמילות חסד הוא העמוד הכולל כל התורה כולה. וכל מצוה מוסיפה קדושה בעולם, ולהפך, כל עוון מגביר את כחות הרע והטומאה בעולם.

(עפ"י קדושת השבת א, עמ' 2; שבת מוסר — כבו. קובץ מאמרים לגרא"ו, ביאורי אגדות עמ' מא)

ע"ע: פירוש המשנה לרמב"ם ולהרא"ש — ריש מסכת פאה.

— לשם מה ניתנה לאדם הרגשת אנוכיות חזקה כל כך? — ברור ששאיפה אדירה זו נצרכת לנו כי רק על ידה יהיה לנו כח הדחף להגיע אל דרגות גבוהות בעבודת ה', כמו שכתוב אם תבקשנה ככסף וכמטמנים תחפשנה אז תבין יראת ה' וגו' וכן נדעה נרדפה לדעת את ה'. אבל כלי מסוכן הוא זה ואם לא משתמשים בו כהוגן יש בכחו לדחות האדם לגמרי מעל בוראו ח"ו, כמו שביארנו לעיל.

כדי להרגיל את האדם להשתמש באנוכיותו אך ורק לעבודת ה' ולטובת זולתו, נתנה לנו התורה את המצוה הכוללת ואהבת לרעך כמוך, דהיינו שיתרגל ללמוד מאנוכיותו את צרכי זולתו, ומרגשי עצמו ילמד להימנע מלפגוע ברגשי חברו — 'מאי דעלך סני לחברך לא תעביר, וכמאמר הכתוב וגר לא תלחץ... ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם וגו'. וגם ישתדל להשיג מדרגה עוד נעלה מזו, דהיינו לרצות בעד חברו כל מה שרוצה בעד עצמו. ובזה יבוא להתכללות במקום פירוד, ובזה יבנה את עצמו ואת כל סביבתו ואשרי חלקו.

(מתוך מכתב מאליהו ח"ד עמ' 33)

— יש לפרש על פי דברי הרמב"ם בתשובה שדרך ישראל שהם מוחלים ואוהבים, אבל הנכרים נוקמים ונוטרים ועברתם שמרה נצח. הרי זו היא תורת הגר, לפרש לו החילוק בין היותו גוי לישראל, שרק בהם שייך 'ואהבת לרעך כמוך' (רע"ב).

(ע"ב) 'הן יראת ה' היא חכמה'

הלמדן ימאס ב'פשעטיל' (פלפול) שאינו אמת.

בחכמת הטבע מואסים בחקירות וסברות שאי אפשר לבררן על ידי החוש, אף שמראים כשרון מחשבתי, אבל אינן אמיתיות.

כן חכמה שאיננה בלב אינה חכמה כלל, שהרי איננה במציאות אלא בדמיון. על כן אמר הכתוב הן יראת ה' היא חכמה, ואמרו רז"ל: 'שכן בלשון יוני קורין לאחת הן' — יראת ה' פנימית היא החכמה היחידה. וכן ראשית חכמה — אינה אלא כשהיא — יראת ה'. (מכתב מאלהו ח"ד עמ' 296)

ע"ע עלי שור ח"ב עמ' תקיד-תקטו, בבאור יחודיותה של היראה, ובדימויי היראה (למדרגותיה) המבוארים בסוגיא.

'כיון דכתיב על פי ה' יחנו כסותר על מנת לבנות במקומו דמי' —

יש לפרש: מקום חנייתם של ישראל במדבר לא הוגדר בשטח זה או אחר, אלא מקומם היה כביכול אצל הקב"ה, 'על פי ה'', כתינוק הנישא בזרועות אמו, שגם כאשר היא מהלכת ממקום למקום, מקומו של התינוק אחד הוא — בזרועות אמו. ולכן הנסיעה לשטח אחר לא ביטלה את קביעות חנייתם. (עפ"י 'שיחות מוסר' לגר"ח שמואלביץ, כב תשל"ג).

עוד בבאור סברה זו — ע' שפת אמת; שו"ת שבט הלוי ח"א קיט. וע"ע אור שמח — שבת י"ב.

אם בחקתי תלכו. כל זמן שלא נחקק ונקבע בלב האדם קדושת הש"י, נקרא 'עומד', כי צריך לצמצם עצמו בכל עניינו, ושלא להתפשט רצונו אלא שב ואל תעשה עדיף. וכאשר יפנה האדם לדברי תורה עד שיחקקו בלבו ויקבעו בו, אז יוכל האדם להתפשט ולילך בכל ענינים שירצה כי ה' עמו, וכדאיתא במדרש (דברים רבה ב') וכי יש יהודי אכסנאי. וכדאיתא בשבת 'כיון דעל פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו — כסותר על מנת לבנות במקומו דמי'.

(מי השלוח ח"א בחקותי)

*

'... כי ודאי, אף על פי שנקראו תלמידי חכמים שבבבל חובלים במסכת סנהדרין (כד.), לא מצד הריקודים והצעקות גדולות ומרות כף אל כף כאילו נלחמים זה מול זה... והרי נוכל לפלפל בנחת ובטוב טעם ושישמע זה תחילה מה שחבירו ידבר ולא יכנס תוך דבריו, כי זה אחד משבע מדות, ואחר כך ישיב דבר. ומי לא ידע מעלת הפלפול, שהרי שואלין לאדם **פלפלת בחכמה**. ובכהאי גוונא היו קושיות ופירוק רבי שמעון בר יוחאי ובנו רבי אלעזר בפרק במה מדליקין (לג:) ושל רבי יוחנן וריש לקיש בפרק הפועלים. והיינו נמי מה שאמרו על רבה שעוקר הרים ועל רבי מאיר הרי הרים בסנהדרין דף כ"ד ע"א, וחריפא סכיניה. וכך הוא דרך